

Janez Šumrada

GOSPODARJENJE NEKE SLOVENSKE DRUŽINE KONEC 19. IN V ZAČETKU 20. STOLETJA

Referat na posvetovanju o zgodovini denarstva in bančništva na Slovenskem. Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984.

Družina, katere življenje skušam v sestavku predstaviti, je za slovenske razmere v dobi prehoda iz 19. v naše stoletje popolnoma netipična, tako po svojem socialnem statusu kot tudi po premoženjskih razmerah — družinski poglavar, znani zgodovinar Franc Kos (1853—1924),¹ namreč ni bil le eden od tedaj še redkih slovenskih izobražencev (od vrnitve v Gorico proti koncu 1890 do upokojitve novembra 1911 c. kr. profesor na tamkajšnjem ženskem učiteljišču), ampak hkrati tudi hišni posestnik in rentnik. Kos je od srede 1891 pedantno, največkrat dnevno, beležil vse osebne in družinske dohodke in izdatke v posebne »dnevnike«, ki so nepretrgoma ohranjeni do konca 1911. Z evidenco prejemkov in izdatkov je nadaljeval tudi kasneje, vendar — kakor kaže ohranjeno gradivo za leta 1919—1924 — na zelo sumaren način.²

Za svoje pedagoško delo je prejemal profesor, seveda edini zaposleni družinski član, mesečno plačo, ki se je gibala od 103,92 gld. (konec 1891, ko je imel dopolnjenih deset let delovne dobe) do 286,26 gld. (zadnja plača pred upokojitvijo). V vseh dvajsetih letih se je plača, ki ji prištevamo tudi s šolsko pragmatiko predpisane petletne in druge doklade, torej zvečala za nekako 2,75-krat glede na prvi navedeni znesek. Značilno je tudi, da se je plača povečevala le počasi in je ostajala relativno dolgo dobo nespremenjena. Kadar se je popravila, je šlo za majhne vsote, največkrat za 1—4 % v primerjavi s prejšnjim zneskom, ko pa je profesor dobil tudi doklade, za 9—14 %. Poprečno narašča plača v obravnavanih dvajsetih letih z indeksom 105,7 za vsakokratno zvišanje. Prva profesorjeva pokojnina (12/11)³ pomeni kar 95,6 % njegove zadnje mesečne plače. Z delovnim mestom je bil povezan tudi dohodek, ki ga je prejemal profesor ob izpiti in pri maturi kot član šolskih izpraševalnih teles.⁴

Za objavljene rezultate svojega obsežnega znanstvenega dela⁵ je prejemal profesor **avtorske honorarje**, ki so mu jih izdajatelji slovenskega znanstvenega tiska — Muzejsko društvo za Kranjsko, Ljubljanski zvon in Slovenska matica — izplačevali običajno v začetku leta za spise, natisnjene v preteklem letu. Tako je npr. za »Doneske k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja« (368 strani), ki so izšli 1894 pri Matici, prejel njihov avtor 581 gld. honorarja, kar je enako 4,3 njegovim sočasnim mesečnim plačam. Za oceno Rutarjeve Beneške Slovenije, ki jo je publiciral v Ljubljanskem zvonu (1900, str. 514—518), je, dobil 3,5 gld., prva v Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko priobčena razprava (II/1892, str. 1—29) z naslovom »Zgodovinski pobirki iz loškega okraja« pa je prinesla svojemu pisatelju nagrado 36, 35 gld.⁶

¹ O njem Bogo Grafenauer, Pomen dela Franca Kosa v razvoju slovenskega zgodovinopisja, v: Franc Kos, Izbrano delo, Ljubljana 1982, 337 sl. Poleg tam navedene literature še Branko Marušič, Primorski slovenski biografski leksikon II/8, 125—127.

² Zapuščina Milka Kosa, fasc. 56 (Zapuščina Franca Kosa): Dnevnik I (25. 7. 1891—30. 6. 1899), II (1. 7. 1899—30. 9. 1904), III (1. 10. 1904—31. 12. 1911). Vsi zapisi, tudi oni iz let po 1900, navajajo vsote v goldinarjih, zato jih povzemam v izvirni obliki. Sumarij prejemkov in izdatkov 1919—1924 je v prilogi dnevnika III. Zapuščino Franca in Milka Kosa hrani Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.

³ Številka pred črto pomeni mesec, druga pa leto.

⁴ Takse od letnih izpitov nihajo od manj kot 10 do 30 gld., pač glede na število izprašanih v določenem letu. Dobodki od maturitetnih izpitov niso nobeno leto presegli 10 gld. Omenimo, da je profesor vseh dvajset let skoraj redno dajal od mesečne plače majhne vsote šolskemu slugi (60 krajcarjev do 1 gld.), za novo leto pa običajno »nagrado«, tudi do 4 gld.

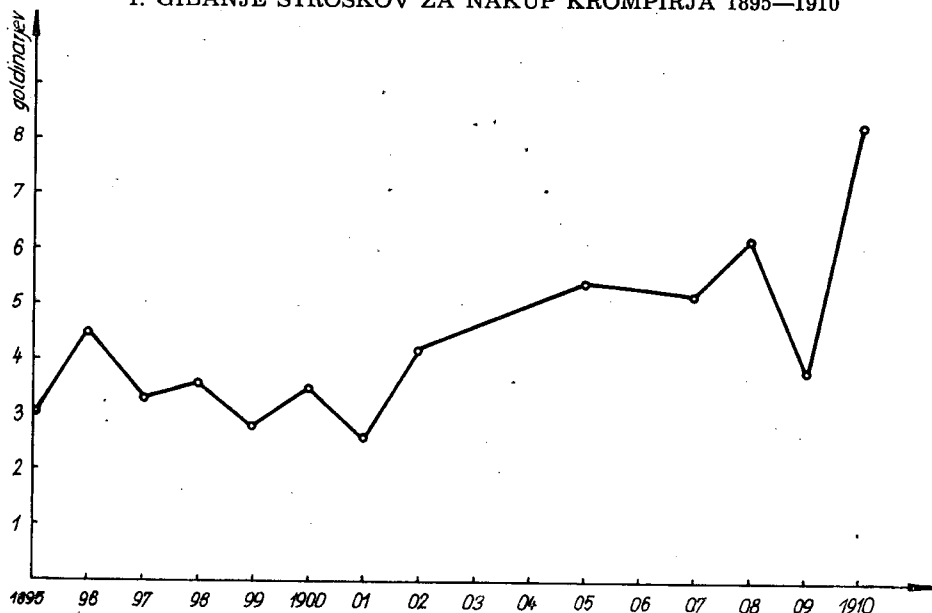
⁵ Prim. Kosovo bibliografijo, v op. 1 cit. Izbr. delo, 360—365.

⁶ Navajam še nekaj avtorskih honorarjev (številke v oklepaju pomenijo enoto v citirani bibliografiji, za katero je bil honorar izplačan): Muzejsko društvo za Kranjsko — 11,80 (34, 35; tudi 36?), 19 (41—43), 114 (44, 45, 47), 93,75 (49—51), 93,75 (54), 25 (58), 27,40 (61), 5 (63, 64), 21,25 (66), 46 (67), 35 (69), 42,50 (69), 50 (69), 32,50 (72, 74), 4,50 (79); Ljubljanski zvon — 2,50 (27, 28), 3 (32, 33), 3 (62); Slovenska matica — 72 (52). Zanimivo se zdi, da je Slovenska matica, ki je 1899/1900 odklonila objavo Kosove načrtovane knjige o zgodovini Slovencev v srednjem veku od leta 500 do 900, Kos pa je zavoljo tega

Kos je v obravnavanem času izdal pri Leonovi družbi prve tri dele svojega »Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku«, objavljaj pa je tudi v drugih slovenskih in nekaterih hrvatskih strokovnih glasilih in v dnevnem ter revialnem tisku (npr. ČZN, Vjesnik Zemaljskog arkiva, Domovina, Slovenski narod, Dom in svet, Gorica, Slovan), a za te objave očitno ni prejel nikakršnega plačila.

Za hrano je porabila družina poprečno okrog 35 % očetove mesečne plače, ob večjih nakupovanjih tudi kaj več (ozimnica, pred prazniki). Žal iz zapisov večinoma niso razvidne cene in količine prehrabnenih artiklov,⁷ posebej pa lahko spremljamo gibanje stroškov za nakup mleka in krompirja, čeprav nabavljenih količin ne poznamo in seveda cene tudi ne. V začetku devetdesetih let, ko je bil zakonski par še brez otrok, so porabljali mleka za nekako 3—4 gld. mesečno, sredi desetletja, ko sta se sinova že rodila (1892, 1896), pa 5—6 gld. vsak mesec. Poraba mleka se giblje v dvajsetem stoletju v višini 6,50 do 9 gld. na mesec. Kilogram krompirja je stal septembra 1895, ko so ga nabavili 100 kilogramov, 3 krajcarje. Izdatke za nakup krompirja razberemo iz priloženega grafikona 1.

1. GIBANJE STROŠKOV ZA NAKUP KROMPIRJA 1895—1910

Po Martinovem ali spomladi, izjemoma tudi pred trgatvijo, so kupovali od velikih posestnikov v okolici Gorice ali pa pri kmetih večje količine vina, navadno eden ali dva hektolitra naenkrat. Cena za neustekleničeno vino se je gibala v devetdesetih letih in v začetku 20. stoletja od 23 do 30 gld. za hektoliter.⁸ V začetku devetdesetih let je stala litrska steklenica vipavca 50 krajcarjev, toliko pa je bilo treba odšteti tudi za buteljko vina srednje kvalitete. Buteljka vrhunskega vina se je tedaj prodajala po goldinar, marsalec je veljal celo med 1,14 in 1,64 gld. (12/91, 12/92, 1/96). Kasneje cen vina ne moremo več spremljati, ker zapisi prenehajo navajati kupljene količine. Liter tropinovca je stal v devetdesetih letih 80 krajcarjev.

Pozimi so ogrevali stanovanje največ z drvimi, šele proti koncu obdobja deloma tudi s premogom. Cene drv so bile dolgo stabilne: kubični meter drv je leta 1892

prenehal sodelovati v njenih publikacijah (prim. Izbr. delo, 351—353), v prvem polletju 1909 nakazala Kosu v nekaj obrokih skupaj 134,50 gld., ki jih je prejemnik takoj, ko so nakazila prenehala, promptno vrnil pošiljatelju. V začetku 1910 je Matica Kosu ponovno poslala nekaj manj kot 100 gld., ki jih je naslednik junija istega leta ponovno zavrnil.

⁷ Kokoš je npr. stala poldrugi goldinar (10/10), maslo in jajca (koliko?) 2,16 gld. (1/93), cela torta pa 1 gld. (12/92, 5/93).

⁸ 23 gld./hl (9/92), 30 gld./hl (11/91); 25 krajcarjev liter (5/97), 23 krajcarjev liter (1/03).

stal 3,80 gld., cepljenje 85 krajcarjev, spravilo pa 10 krajcarjev. Ker so dovažali drva v Gorico z vozovi, katerih nosilnost je bila nekako 2 m³, so običajno naročali po en voz hkrati, včasih tudi dva. Prevoz dveh kubičnih metrov je stal 44 krajcarjev. Z manjšimi nihanji navzdol so ostale cene nespremenjene do prehoda v dvajseto stoletje. V letih 1900—1905 je bilo treba za dva metra drv, če seštejemo vse zgornje postavke, plačati od 10,10 do 10,30 gld., v naslednji dobi do vključno 1911 pa so cene kurjave nihale od sezone do sezone med 11,20 in 12,20 gld. s tendenco stalnega naraščanja proti koncu prvega desetletja našega stoletja. V devetdesetih letih so na kurilno sezono kupili celo do 20 m³ drv, s katerimi so verjetno delno kurili tudi najemniška stanovanja, po 1900 pa poprečno okrog 10 m³.

Svetili so si sprva še s petrolejem in svečami,⁹ v začetku 20. stoletja pa so dali v stanovanje napeljati »plinovo napravo«. Porabo vode iz mestnega vodovodnega omrežja je zaračunaval goriški magistrat pavšalno na stanovanjsko hišo kot obračunsko enoto. Za obe hiši je bilo treba do 1900 poravnati vsako četrtoletje račun v višini 10 gld. 7 krajcarjev, nato pa je začela vodarina stalno rasti: z 11,10 (1900) se je do 1911 dvignila na 15,25 gld. za tri mesece.

Kar zadeva obleko,¹⁰ obutev¹¹ in kar k temu sodi,¹² so poprečno porabili za nakup novih predmetov ter vzdrževanje oziroma popraviljanje starih pod 10 % mesečne plače, v mesecih pred sezonama (april—maj, september—oktober) okrog 15 %, le redko več. Velika večina novih oblačil in obutve je bila izdelana po meri v goriških obrtniških delavnicah,¹³ perilo pa so kupovali največ v trgovinah, torej konfekcijsko.

Pod 10 % profesorjeve plače je trošila družina za kulturne namene in izobrazbo. Večina zadevnih sredstev je šla za naročanje pomembnejših slovenskih časopisov in nekaterih revij, lokalnega časopisja, strokovne periodike ter knjig. Knjižnica je bila zasnovana pretežno kot znanstvena, pač v oporo profesorjevim zgodovinskim raziskavam, čeprav so občasno kupovali tudi kakšno leposlovno delo. Knjige, zlasti pa revije, so naročali neposredno pri izdajateljih, nekatere so prevzemali v goriški čitalnici, deloma pa so jih pošiljale knjigarne iz Ljubljane, Gradca, z Dunaja pa tudi iz tujine, zlasti iz Nemčije.¹⁴ Profesor je bil član mnogih domačih strokovnih, pro-

⁹ Petrolejska luč je stala 1,30 gld. (10/93), svečnik pa 90 krajcarjev (6/98); plinska svetilka je stala kar 24 gld. (10/99).

¹⁰ Moška oblačila: hlače od 6—9 gld. (slabše) ter od 10—12,50 gld.; srajce navadne od 1,60 do 2,40 gld., kvalitetnejše (npr. à la jäger) od 3 do 4,20 gld.; obleka je stala od 24 gld. (4/95) prek približno tridesetih goldinarjev konec stoletja do 40 gld. v začetku 20. stoletja; moška vrhinja suknja je stala konec stoletja 17 gld., profesor pa si je dal narediti tudi uniformo, za katero je odštél 63,30 gld. (9—10/00); blago za moško obleko je stalo 20,36 gld. (10/05), za moške hlače pa je veljalo 5,10 gld. (7/06). Par moških nogavic je veljal od 50 krajcarjev do 1,10 gld., moška majica 1,20 (7/92), zimske spodnjice pa od 2,30 do 3,70 gld. glede na kvaliteto. Ženska oblačila: boljša damska obleka je veljala 6/92 kar 45,23 gld., od tega 17,83 šivilja. Običajnejša damska obleka je stala od 11—18 gld., krilo pa nekoliko manj, okrog 5 gld. (1/99). Bluze so stale od 3 do 11 gld., majice pa okrog poldrugi goldinar. Za ženski plašč je bilo v začetku stoletja treba plačati 21 gld., predpasnik pa je veljal leta 1894 60 krajcarjev. Otroška oblačila: dojenčkova obleka je veljala 5/96 1,20 gld., otroška od 3 do 5 gld., kape 1,50—2,50 gld., nogavice od 0,50 do 1 gld. par, srajce nekaj nad 1 gld. Ko so otroci zrasli, so stala njihova oblačila: deške obleke od 6—15 gld., hlače okoli 5 gld., plašči okoli 10 gld., kolikor je veljala tudi deška pelerina, zimske suknje pa od 11—16 gld. Dekliška bluzja je stala 1,20 gld., krilo 5 gld., dekliska obleka pa od 8 do 12 gld.

¹¹ Moška obutev: čevlji od 6 do 12 gld., galoši 2,90 (10/95), copate 1,10 do 2,60. Ženska obutev: čevlji od 4 (poletni) do 9 gld., natikači od 1,40—2,50, copate okrog 1 gld. Otroška obutev: čevlji od 1,10 do 2,60, galoši 1,50, copati okrog 1 gld. Deška obutev: čevlji 4,50 do 6 gld., copati 2,20 gld. Dekliški čevlji 3,50 gld.

¹² Moški klobuki od 2,80 do 4,50 gld., kravate od 47 krajcarjev do 90 krajcarjev (okrasna igla pri kravati 10 gld.), naramnice 1 gld., rokavice 90 krajcarjev; ženski klobuki od 2 do 8 gld., sončniki od 3 do 4,80 gld., rokavice od 1,10 do 1,50 gld., pas 1,50 gld. Otroški klobuki 1,20—1,70 gld., dekliski 2,50—3,50 gld., dekliski sončnik 3 gld. Denarnice so stale od 1,60 do 2,75 gld., dežniki pa od 3—4 gld.

¹³ Tako je bilo npr. za šivanje moških srajc odšteti 2,82 gld. (7/09), za šivanje hlač 1,20 gld. (7/03), za izdelavo moške obleke pa 16,50 gld. (11/05). Šivanje ženske obleke je veljalo običajno od 5 do 6 gld. Obrtniki so seveda tudi popravljali že rabljeno obleko in obutev. Za popravilo čevljev je bilo treba odšteti od 1—2,5 gld., za predelavo suknjiča 4 gld. (4/02), kolikor je stalo tudi popravilo ženskega klobuka. Dežnik so popravljali za 2 do 3 gld.

¹⁴ Poglejmo naročnine za nekatere časnike: polletna za Sočo 2,20 oziroma 2,60 gld. (oglas v Soči je stal 1897 1,50 gld.), polletna za Slovenski narod 4 (10/92), letna za Primorski list 3 gld. (2/00); naročnina na Vedo je stala 1911 4 gld., letnik Ljubljanskega zvona pa je veljal 1897 4,60 gld. Prvi letniki Izvestij Muzejskega društva za Kranjsko so stali po 2 gld., kolikor je bilo treba plačati tudi za Carinthio, hrvaški Arheološki vjesnik pa je stal 3 oziroma 4 gld. Posamezni zvezki Monumenta Germaniae historica so stali od 10 do 18 gld. Jaksch IV/1 skoraj 16 gld., Wolfow slovar pa 11,50 gld. Od leposlovja omenimo Levstikove spise — 12,06 gld., Cankarjevo Erotiko 1,03 gld. in Gregorčičeve pesmi 1,50 gld. Natančen pregled strokovne biblioteke Franca Kosa si je moč ustvariti z njegovim abecedno urejenim »Zapisnikom knjig«, ki se hrani kot gradivo iz op. 2. Večji del strokovne biblioteke je prešel po smrti Milka Kosa na Zgodovinski inštitut ZRC SAZU.

svetnih, kulturnih in drugih **društev in družb**, slovensko kulturo pa je občasno podpiral s precejšnjimi vsotami.¹⁵

Leta 1899 je začel hoditi starejši sin Milko v ljudsko šolo, in od tedaj so se začeli vzpenjati družinski izdatki za **izobraževanje**. Solnine je bilo treba v ljudski šoli plačevati po poltretji goldinar vsako polletje, kasneje, med gimnazijskim študijem, pa kar 15 gld. v semestru. Precej visoke so bile tudi vsote za nakup učbenikov in drugih šolskih potrebščin — za prvi razred gimnazije skupaj kar 15,5 gld. (6—10/03). Resda so stroški bivanja v šolskem internatu ostali relativno nespremenjeni (v internatu je bivala Kosova nečakinja) — 18,5 gld. mesečno v prvih letih tega stoletja — toda pojavljali so se novi izdatki za dejavnosti v krožkih, kar je bilo treba poravnati posebej.¹⁶ Milko Kos je spomladi 1911 maturiral in oktobra odšel po očetovih stopinjah na Dunaj študirat zgodovino in geografijo. Finančno breme, ki ga je predstavljal tedaj visokošolski študij, lepo vidimo iz naslednjih števil: brucova nova obleka in oprema veljata skupaj 30 gld., na pot mu je dal oče za 100 gld. gotovine, kar pa ni bilo dovolj niti za prvo silo, saj mu je moral še isti mesec poslati dodatnih 65 gld., decembra pa novih 25, skupno torej nad 2/3 svoje tedanje mesečne plače!

Za manjše **zdravniške usluge** je bilo treba plačati od 1—3 gld., za večje, tudi obiske na domu, od 5 gld. naprej. Manjši zdravniški poseg v bolnici je veljal 9, 72 (11/99). Babica, ki je pomagala na svet Kosovima sinovoma, je dobila za to 25 oziroma 30 gld. Daljše zdravljenje je veljalo tudi do 20 gld., zobna proteza pa 42,50 gld. (1/09). Zdravila so stala od nekaj deset krajcarjev do 2 in več goldinarjev, izstavitev zdravniškega spričevala pa 1 gld.

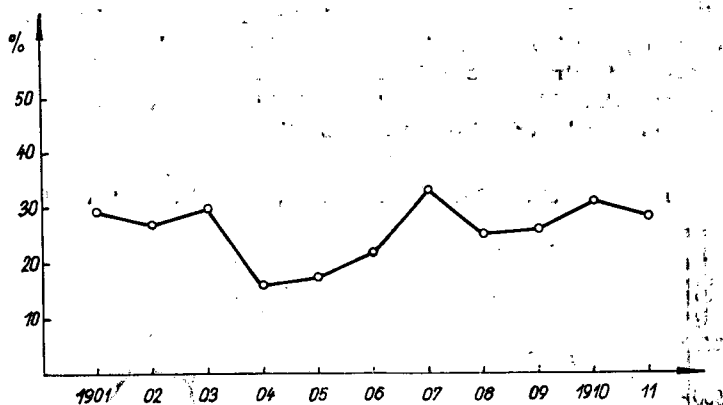
Med redne izdatke tedanje intelektualne, uradniške ali meščanske družine so dijo seveda **mezde za služinčad**. Družina je ves čas dajala delo deklam, v prvih letih zakona posebej tudi kuharici, ko so bili otroci majhni, pestrni, za urejanje vrta pa so občasno najemali vrtnarja. Perilo je prihajala včasih pranje perila. Prve tri služabnice so živele v hiši, gospodar jim je dajal posteljo, hrano, včasih konec leta tudi obutev, poleg mesečne mezde pa o božiču denarno darilo, nekako četrtnino do tretjine mezde. Značilno je, da se mezde v vseh dvajsetih letih niso veliko povečale in da so precej zaostajale za naraščanjem gospodarjeve plače: dekla je npr. prejemale 1891 po 8 gld. mesečno, 1911 pa 11 gld., kar je vsega 27,3 % več; kuharica je dobivala v začetku devetdesetih let mesečno 7 gld., pestrna pa 2,5 do 3 gld. Perici so plačevali od 1,40 do 2 gld., vrtnarja pa so najemali le v pomladnih mesecih, da je postoril težja fizična dela.¹⁷ Deklina mezda je predstavljala leta 1891 7,6 % gospodarjeve plače, do 1911 pa je njena vrednost padla na 3,8 %. Za vse tri redne delavke je odvajal gospodar leta 1893 nekako 13,2 % svoje mesečne plače.

Ko smo pregledali glavne vrste družinske porabe, lahko sklenemo, da se je dalo v navedenem obdobju s plačo srednješolskega profesorja zmerno udobno preživljati družino in zadovoljevati kriterije družbene oziroma stanovske »primernosti«. Temeljne zvrsti porabe znesejo skupaj nekako 70—75 % mesečne plače, tako da je bilo mogoče — če upoštevamo tudi »sekundarno«, »luksuzno« porabo — praviloma prihraniti manjšo vsoto. Če pa k plači prištejemo tudi dohodke iz intelektualnih storitev, povezanih z delovnim mestom (izpitne takse) oziroma izven njega, ki so v našem primeru izredno pomembna postavka — avtorski honorarji — lahko ugotovimo, da je bilo mogoče v obdobju 1901—1911 od plače, honorarjev in drugega prihraniti poprečno na leto kar 25,7 % vsote teh dohodkov (za posamezna leta prim.

¹⁵ Članarina v Muzejskem društvu je veljala sprva 3, zatem 5 gld., v Podpornem društvu 4 gld., v Planinskem 3 gld., v Cirilmetodovem pa 5 itd. Od podpor, ki jih je namenil slovenski kulturi, navajam: Muzejskemu društvu za Kranjsko enkratno podporo v velikem znesku 500 gld. (3/07), goriškemu Šolskemu domu že 1898, zatem pa od 1903 do 1908 vsako leto po 100 gld., za slovensko gimnazijo v Gorici 50 gld., za postavitev Prešernovega spomenika v Ljubljani 10 gld. ... Manjše vsote so trošili tudi za obisk gledališča, koncertov in prireditve v goriški čitalnici.

¹⁶ Za tečaj ručnine je bilo treba plačati po 1 gld. na semester (6/08), dodatno spolnjenje mladega Milka z zgodovini pa je veljalo npr. kar 35 gld. (12/09).

¹⁷ Vrtnar je dobival glede na obseg opravljenega dela od 2 do 8 gld. Družina je na vrtu pridobila večino potrebne zelenjave in sadja. Lovorjevo listje so celo prodajali (15 do 18 krajcarjev za kilogram). Gnoja niso kupovali, ampak so ga deloma celo prodajali, saj hiše niso imele kanalizacijskih naprav.

2. PRIHRANKI OD DOHODKOV IZ POKLICA (OD PLAČE IN HONORARJEV),
1901—1911

grafikon 2), pri tem pa so bili tudi pokriti stroški razvejanega **dobrodelnega in podpornega** delovanja¹⁸ ter čiste »luksuzne« porabe, o kateri nekaj več v naslednjih vrstah. V prostem času sta zakonca mimo kulturnih prireditev obiskovala tudi **zabave in veselice**, ki jih je prirejala slovenska družba v Gorici v čitalnici, šolskem in sokolskem domu ... Praviloma ju je takšna veselica stala 2—6 gld. **Družinska slavlja** so bila precej slovesna: za krst svojega prvorojenca decembra 1892 so porabili blizu 50 gld., za božični večer 1909 pa npr. le za hrano 13 gld. **Darila**, ki so si jih med seboj izmenjavali, praviloma niso presegala vsote 10 gld. Toliko je dobila soproga kot darilo ob rojstvu prvega sina, toliko so bila vredna darila, ki jih je dobivala za božič od moža, tista za njen god pa so praviloma stala do 5 gld. Otroka sta dobivala manjša darila, npr. voziček za 2,50 gld., ali pa album za fotografije za 1,25 gld. Tudi darila za druge priložnosti večinoma niso presegala vsote 5 gld., le za poročna darila sorodnikom in bližnjim prijateljem so nekajkrat namenili celo 17 ali 20 gld. **Silvestrovanje** praviloma ni presegalo stroškov poprečne veselice.

Poglavitno turistično zabavo predstavljajo družini v pomladnih in poletnih mesecih krajši, običajno enodnevni, **izleti** v okolico Gorice, na Kras, v Istro in sosednjo Italijo. Največkrat pri tem stroški ne presegajo 6 gld. za posamezen izlet.¹⁹ **Poročno potovanje** sta si zakonca privoščila julija 1891 in ju je stalo malo nad 200 gld. Od 1895 dalje je družina vsako leto odpotovala sredi julija na dvomesečne **počitnice** v profesorjevo rojstno vas na Gorenjskem. Prevozni stroški, prehrana, darila sorodnikom in krajši izleti so v poprečju stali za celotno obdobje 1895—1911 1,9 profesorjeve mesečne plače, prva tri leta celo 2,5 poprečni plači.

* * *

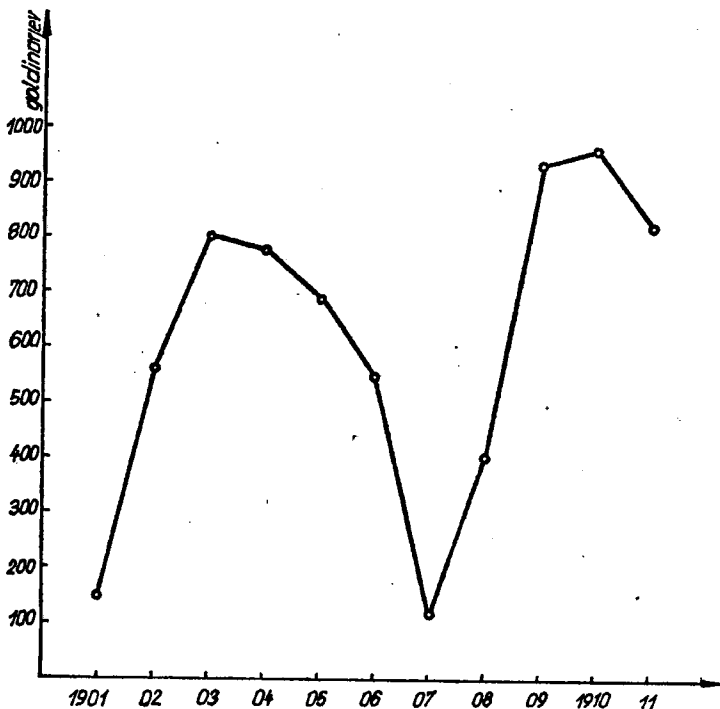
V lasti družine sta bili dve **stanovanjski hiši** v Gorici. Ono v Via del teatro 4 je prinesla poleg določene gotovine za doto v zakon Marija Koš, rojena Sbuelz. Jeseni 1893 sta zakonca kupila še hišo na Corso Verdi 17, kjer je družina zatem tudi živel. Nakup hiše ju je veljal skupaj 12.826,05 gld. Večina te vsote odpade na kupnino, ki je znesla 11.919,06 gld. (akontacija 1000 gld., glavni obrok 10.500 gld., ostane kot poračun) in sta jo zakonca v celoti plačala v treh mesecih. Za sestavo kupoprodajne pogodbe sta plačala kupca 8 gld. notarju in 20 gld. za koleke, za notarsko intabulacijo 50 gld., davkariji pa v dveh obrokih 787,99 gld. davka na prepis in 40 gld. davka na posojilo. Zemljiškoknjižni izpisek ju je kot zadnji strošek ob nakupu veljal

¹⁸ Redno je npr. s po 5—10 gld. podpiral slovenske visokošolce na Dunaju, v Gradcu in Pragi, slovensko sirotišnico, Alojzijeve hiše itd. Tudi za predvolilno agitacijo je namenil leta 1900 pet in 1910 deset goldinarjev.

¹⁹ Železniški prevoz iz Gorice v Ljubljano in nazaj je veljal 1892 za odraslo osebo 7,20 gld. Izlet v Trst je stal 5,41 gld. (4/92), v Sempas 4,52 gld. (7/92), v Devin 5,50 (5/04), v Oglej 6 (5/06) ...

1 gld. Zakonca sta v kupčijo vložila nekaj svojega denarja — iz goriške Centralne posojilnice sta dvignila 1150 gld. — večino potrebnih sredstev pa sta jima kot dolgoročni posojili odobrila dva denarna zavoda, Mestna hranilnica ljubljanska (septembra 1893 kredit 6000 gld. z 2,5 % polletno anuiteto; kredit je bil v celoti povrnjen šele 1920)²⁰ in goriška Centralna posojilnica (dve menici v znesku 4865 gld.). Varstvo kredita je predstavljala hiša v Via del teatro 4, ki je bila obremenjena s hipoteko, lastnika pa sta jo morala tudi obvezno zavarovati.

3. LETNI PRIRASTEK ČISTEGA PREMOŽENJA 1901—1911

Hiši sta prinašali dohodek v obliki **stanarin**, saj je družina oddajala v najem sedem stanovanj v Gledališki ulici in štiri stanovanja ob Verdijevem sprehajališču. Stanovanja so bila različno velika in opremljena: v 20. stoletju so imela večja in razkošnejša tekočo vodo, plinsko razsvetljavo in celo telefon. Nižje stanarine so veljale 1892 po 5—6 gld. mesečno, srednje od 11 do 20, najdražja stanovanja pa 25 do več kot 40 gld. V naslednjih dvajsetih letih se stanarine niso veliko povečale: najcenejša stanovanja so se v tem času podražila poprečno za četrtnino, srednja kategorija za 10—25 %, najmanj pa so se povišale najemnine najdražjih stanovanj, vsega za 2—8 %. Iz dohodka (stanarin) je moral hišni lastnik plačevati anuitete in obresti za najete kredite, skrbeti za tekoče²¹ in investicijsko vzdrževanje stavb²² ter za obratovalne stroške.²³ Dohodek iz stanarin se je v obdobju 1892—1911 povečal za 13,2 %,

²⁰ Prim. »dolžno knjižico« Mestne hranilnice ljubljanske v prilogi dnevnika II.

²¹ Navajam nekaj cen storitev iz obsega tekočega vzdrževanja: čiščenje stranišč 1 gld., čiščenje parketov 5 gld., popraviljanje peči od 1 do 4 gld., beljenje stanovanja 18 gld., obnova vodnjaka 4,40 gld., popravilo vrat 4 gld., nov žleb 15,95 gld., popravilo oziroma zamenjava dotrajanega poda 36 oziroma 37,50 goldinarjev.

²² Tako je npr. stala vodovodna naprava v hiši ob Corso Verdi 200 gld., v Via del teatro pa 125 gld., vgraditev »štedilnega ognjišča« 11,30 gld., izdelava tlaka pri hiši 27,18 gld., izdelava vrtnih ute 43,50 gld., »plinova naprava« 86,65 gld., rolete pa 86,36 gld. Številni so podatki za vzdrževalna in investicijska obrtna dela zidarjev, kovačev, teracerjev, mizarjev, krovecv in drugih.

²³ Hišni lastnik je plačeval sam vso vodarino, ki jo je potem obračunaval pri stanarinah; dimni-karske usluge so npr. v začetku devetdesetih let stale 3 goldinarje za pol leta, kasneje pa so se povečale na 7 gld. Čiščenje stanovanjskih prostorov je stalo 3,50 gld.

kolikor znaša skupno povišanje stanarin. Celotni stroški so v letih 1901—1903 presegali dohodek za poprečno 13,3 %, tako da sta hiši poslovali z izgubo, nastalo deloma zaradi anuitet in deloma zaradi investicijskih vlaganj. Že 1904 izkazuje poslovna bilanca pozitiven saldo, ki se potem ohranja s precejšnjimi nihanjem skozi celotno obdobje in znaša v poprečju 14,25 % dohodka ali nekako 301,8 gld. letno, kar je enako nekako 1,1 poprečja sočasne profesorjeve mesečne plače. V posameznih letih (npr. 1910, 1911) predstavlja ostanek dohodka (stavbna renta) celo 20 odstotkov celotnega dohodka. Pri tem ni upoštevana amortizacija stavb — amortizacijsko stopnjo je profesor izravnavaal z naraščanjem tržne vrednosti hiš; po njegovi oceni sta bili stavbi v letih 1901—1911 vredni skupaj 40.000 gld.

Kako pa je bilo s plačevanjem **davkov**? Leta 1905 je imel profesor 4689,88 gld. dohodkov, od tega 2624,88 plače, 53 gld. izpitnih taks, 2007 gld. dohodkov od hiš (od tega dokazljivih izdatkov 1684,09 gld., tako da je saldo 322,91 gld.) ter le 5 gld. deležnin. Drugih dohodkov (obresti, honorarjev) za to leto ni izpričanih. Od tega je bilo treba v šestih mesečnih akontacijah in poračunu plačati 811,32 gld. ali nekaj nad 17 % navedenih dohodkov. Iz prihrankov od plače in honorarjev ter iz zgoraj prikazane stavbne rente je družina kupovala vrednostne papirje ter nalagala gotovino v hranilno-posojilne zavode, ki jih je v Gorici ustvaril slovenski kapital (Krojaška zadruga, Narodna tiskarna, Centralna posojilnica). Tako je ustvarjala nov stalni dohodek iz deležnin in obresti. Obseg družinskega premoženja se je neprestano povečeval: po bilanci z dne 31. 12. 1900 je bilo po odbitju pasive čisto premoženje vredno 23.124,36 gld., do konca leta 1911 pa se je povečalo na 30.337,31 gld. ali za 23,7 % (nihanje letnih prirastov glej na priloženem grafikonu 3).

Zusammenfassung

HAUSHALTSFÜHRUNG EINER SLOWENISCHEN FAMILIE ENDE DES 19. UND ANFANG DES 20. JAHRHUNDERTS

Janez Šumrada

Die erhaltenen Rechnungstagebücher des bekannten slowenischen Historikers France Kos (1853—1924) für die Zeit von 1891—1911 machen es möglich, das wirtschaftliche Leben seiner Familie im letzten Jahrzehnt des 19. und im ersten Jahrzehnt des 20. Jahrhunderts zu verfolgen. Der Beitrag behandelt die Einkünfte von Kos aus seiner beruflichen Tätigkeit, also sein Monatsgehalt, das er als Professor des Lehrerinnenseminars in Görz (Gorica, Gorizia) erhielt, sowie Honorare für wissenschaftliche Arbeiten, die er in der damaligen slowenischen fach- und populärwissenschaftlichen Presse veröffentlichte. Der Beitrag behandelt die Ausgaben der Familie Kos für Lebensmittel (durchschnittlich 35 % des Monatsgehalts des Professors) — getrennt für Milch, Kartoffeln und Wein —, ferner für Holz, Licht- und Wasserkosten. Eingehender werden anhand der Preise Ausgaben für Kleidung, Schuhe und Verschiedenes angeführt, wofür im Durchschnitt etwa 10 % des Monatsgehalts verbraucht wurden, ein Prozentsatz, wie er auch für kulturelle Bedürfnisse und Ausbildung der Kinder galt. Der Artikel nennt auch die Preise für ärztliche Dienstleistungen und die Höhenbewegung von Dienbotenlohn. Alle Grundposten des Familienverbrauchs zusammen machten durchschnittlich 70—75 % des Monatsgehalts aus, unter dem sog. Luxusverbrauch aber werden in der Abhandlung auch die Ausgaben für Wohltätigkeits- und Unterstützungszwecke angeführt sowie Ausgaben für Unterhaltung, Geschenke, Ausflüge und Ferien. Von Gehalt und Einkünften aus intellektueller Arbeit ersparte die Familie in der Zeit von 1901—1911 durchschnittlich 27,5 % pro Jahr.

Im zweiten Teil des Beitrags werden die Immobilien der Familie behandelt, zwei Häuser in Görz in denen insgesamt 11 Wohnungen vermietet werden konnten. Vom Beitrag der Wohnungsmieten mußten Zinsen für aufgenommene Kredite zur Renovierung bzw. zum Ankauf von Häusern bezahlt, die laufenden Kosten von Instandhaltung und Verbesserung sowie alle Betriebskosten gedeckt werden. Trotzdem betrug der Reinertrag für die Zeit von 1904 an immerhin mehr als 14 % des Gesamtertrags, was dem gleichzeitigen guten Monatsgehalt des Hausbesitzers entsprach. Ersparnisse vom persönlichen Einkommen und von der Gebäuderente legte die Familie Kos in Wertpapieren an oder zahlte sie in bar auf Spar- und Kreditanstalten ein.